

Sydostvind! Virvlar av lätt snö lyfter från kullarna och fyller björkarnas svängande grenar. Ett lätt snöfall ligger nästan vågrätt bort mot skogarna. Gulsparvarna sitter tätt sammantryckta på den utkastade havren. Grönfinkar dansar om i luftens vindstötter. En korp som kommer i medvind över österberget får en väldig fart ner över grantopparna, där han sedan faller med spretande vingar. På talgen vid söderväggen hänger den större hackspetten. Trogen är från år. Genom ringmärkning vet jag att det är samma fågel.

Vinterlandskap. Vinterbilder. Oföränderliga genom åren kan det tyckas. I varje fall i en människas lilla perspektiv. På senare år har vi dock i allt större utsträckning kunnat se många snabba förändringar i naturen. Våra raseranden av naturmiljöer runtom har gett många arter — både växter och djur — svåra överlevnadsproblem.

För att slå vakt om vilda arter växter och djur här i landet, framför allt i skogsmark, har skogshögskolan sedan nära två år en arbetsgrupp för ändamålet.

Som en övergripande målsättning gäller att alla inhemska djur och växtarter skall bevaras i fritt tillstånd och i naturliga miljöer och i livskraftiga bestånd.

Arbetsgruppen har sedan starten arbetat med att samordna och kartlägga insatser för att rädda de allra mest hotade arterna. Dessutom har man satt igång en rad forskningsprojekt som ska leda fram till praktiska skyddsåtgärder. För ett fåtal av landets arter är det nödvändigt att snarast sätta igång räddningsaktioner.

Det gäller växter och djur med specifika levnadsmiljöer och som står nära ett försvinnande. Aktuella därvidlag är havsörn och kungsörn, tre av våra hackspettarter, hasselmus, sandödlä, hasselsnok och lövgroda samt ett par växtarter med hemvist i gammal skog t ex laven, långskägg och nornan.

För att underlätta arbetet och prioriteringen av åtgärder har man delat in de hotade ryggradsdjuren i sex olika kategorier:

1. Utdöende, 2. Sårbara, 3. Sällsynta, 4. Obestämda, 5. Utom fara och 6. Hänsynskrävande.

Ett flertal av de arter som tas med i denna lista tillhör även Östergötlands fauna. Bland gruppen "utdöende" kan man hitta fåglarna havsörn, svarttärna, vitryggig hackspett och mellanspett. Havsörnens kritiska häckningssituation i den östgötska skärgården är välkänd.

En rad åtgärder med bl a boplatsskydd och vinterutfodring pågår redan. Svarttärnan har sin enda häckningslokal inom landskapet vid Tåkern. Den kom dit 1970 och sedan dess har stammen ökat till omkring 15 par.

På sina andra säkra häckningslokaler på Öland, Gotland och i Skåne tenderar svarttärnorna att minska. De båda hackspettarna är i en svår situation. Mellanspetten har sin enda säkra förekomst i ekskogarna kring Bjärka-Säby. De sista åren har häckningarna gått mycket dåligt.

Här krävs ett omedelbart skydd både när det gäller biotopen och mot störning. Den vitryggiga hackspetten vill helst ha gammal, lövblandad och gärna något försumpad skog. En försvinnande naturtyp som hotar att tränga undan arten.

I gruppen "sårbara" — arter vars långsiktiga överlevnad ej kan anses som säker återfinns bl a de östgötska arterna: igelkott, hasselmus, utter, gråsäl, svarthalsad dopping, kornknarr, kärrsnäppa, berguv, nattskärra och trädlärka. Hasselmusen har en rad mycket lokala förekomster framför allt i södra delen av Östergötland. Den hotas av kulturlandskapets förändring. De solvarma enbuskmarkerna där den trivs blir allt färre.

Uttern finns fortfarande, men alltmera sällsynt, många tvekar om arten på lång sikt går att rädda. Tidigare jakt och förgiftade vatten är hans största fiende. Av fåglarna inom gruppen så förekommer svarthalsade doppingen och kärrsnäppan vid Tåkern.

Doppingen är sällsynt men ändå årsviss. Kärrsnäppan är kanske redan borta som häckfågel. I varje fall återfanns inget häckande kärrsnäppor under sommaren 1975.

Minskningen av denna sydliga kärrsnäppstam har gått mycket fort. 1965 fanns det drygt tjugo par häckande vid Tåkern. Orsaken är här mycket lätt att spåra: en drastisk förändring av strandregionen, upphörande betesdrift och uppodling. Kanske kan Tåkerns naturreservat ge oss kärrsnäppan tillbaka. Men det är bråttom!

Skogshögskolans arbetsgrupp har en gigantisk uppgift. Man får hoppas att deras arbete så småningom leder fram till ett betydligt större hänsynstagande till enskilda arter än vad som nu är fallet. Det moderna skogsbruket utpekas med fog som en av de största farorna i sammanhanget.

Forskningen bakom stora frågetecken i naturen kommer alltid att behövas, men just nu verkar

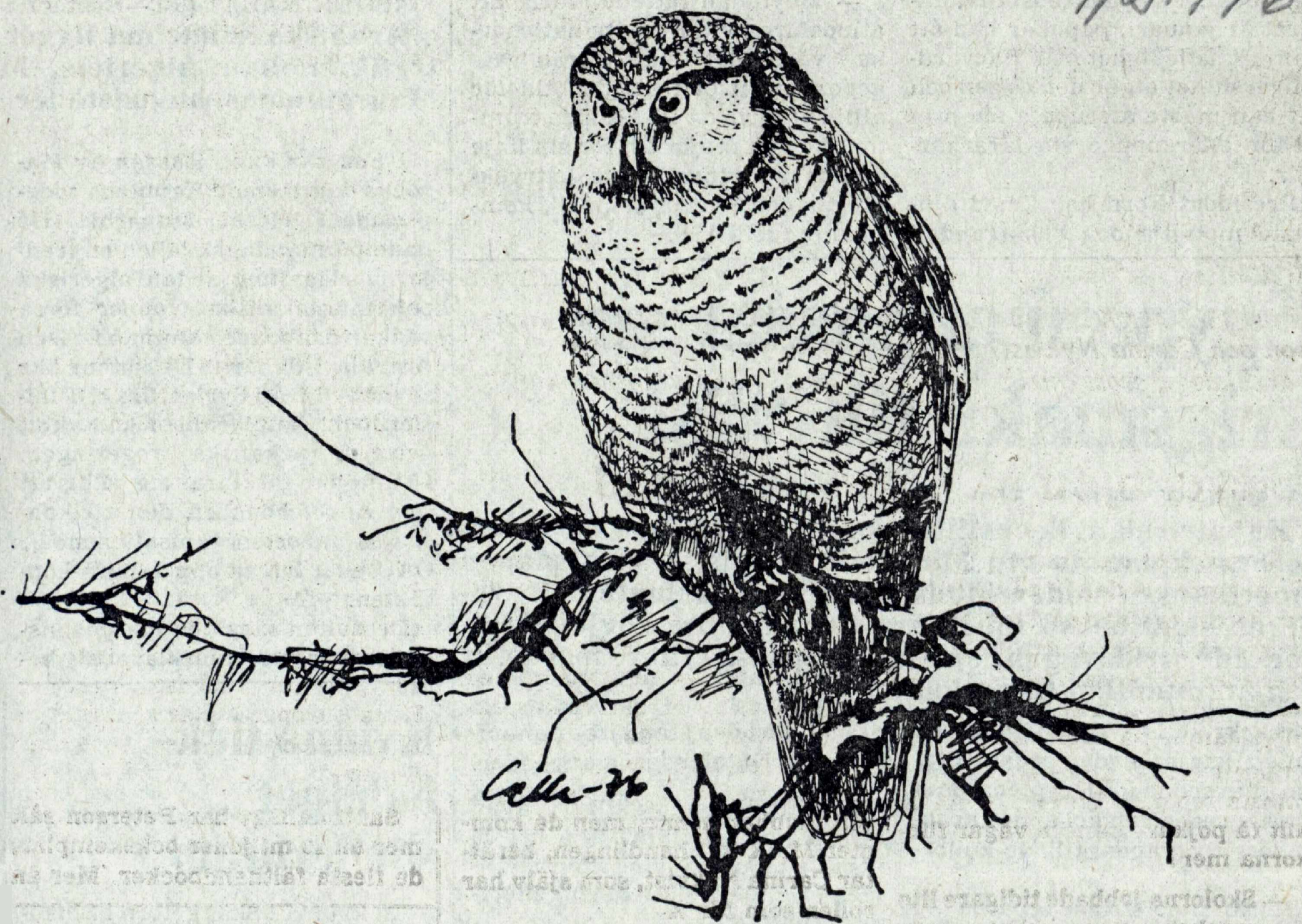
den särskilt angelägen. Då kanske inte gruppen "utdöda", som varg, stortrapp, vit stork, svart stork, lunnefågel, blåkråka och klockgroda, behöver få några fler namn!

Fortfarande yr snön runt knutarna. Ett nytt år går mot sommar och liv. De sällsynta arternas överlevnadskamp går vidare. Ska vårt medvetande bli rustat att hjälpa dem?

GÖRAN BERGENGREN

I väntan på möte med hökugglan

7/2 1976

"Hon liknar mycket en hök — duv- eller sparvhök — när hon flyger fram med hastiga vingslag och visar den långa stjärten, men det stora huvudet röjer arten. Med förkärlek slår hon till i toppen på höga torrfuror och sitter där i ganska framåtlutad ställning, ofta viftande med stjärten"

Orden är Erik Rosenbergs. Fågeln han beskriver är hökugglan — invasionsart i Sydsverige i vinter.

Varje dag har jag spanat efter henne i topparna längs dalens skogskanter och i hyggets utkiksplatser. Förgäves än så länge. Trots att rapporterna om denna nordliga uggle har kommit allt tätare den senaste månaden. Gnagarfattigdom har fått hökugglorna att dra söderut. Hit ner där matbordet är dukat i vinter. Hökugglan är en typisk sk invasionsart.

Den är en uggle som märks lättare än flera andra i sitt släkte tack vare att den är aktiv på dagen. Den svart- och vittecknade fågeln är alltså en daguggla. Andra av den kategorin är tex sparvugglan och jordugglan.

Redan i september dök den första hökugglan upp nere på Ottenby fågelstation där den även

fångades och ringmärktes. Den blev den andra hökugglan som någonsin tagits nere på Ölands sydspets. Så sällsynta är dess invasioner. Senast det förekom hökugglor i södra Sverige var 1964—65, men någon större invasion har det inte varit sedan i början på 1950-talet.

Vid sina sydvandringar har det för övrigt hänt att arten har dykt upp nere på den europeiska kontinenten, tex i England, Belgien och Frankrike. I Danmark är hökugglan funnen ett trettiotal gånger.

För tillfället verkar det finnas hökugglor utspridda över hela Götaland. I Östergötland är minst tre—fyra sedda. I Närke varifrån det finns ganska många observationer i vinter — blev en för övrigt trafikskadad utanför Örebro vid nyår och opererades för vingbrott på regionsjukhuset där!

Hökugglan har en mycket stor utbredning på jorden. I stort sett finns den i ett brett bälte, på ungefär Sveriges breddgrad bort över Finland och Sovjetunionen till Beringshav. "Utbredningsbältet" fortsätter också i Nordamerika, men där har arten en annan ras.

Arten är mycket rörlig inom sitt förekomstområde och ganska

ojämn i utbredningen. Det kan finnas många ugglor på vissa ställen där lämlar och sork är vanliga men ytterst få eller inga där gnagarna saknas.

Är med rik gnagarförekomst i Sydsverige kan det hända att hökugglor stannar här nere och häckar. Det hände härom året i Västerviks skärgård. Gnagarår i de svenska fjällen kan man få uppleva mängder av hökugglor.

Jag har en minnesbild från Hemavan 1964. En varm julikväll när vi slogs mot myggen stod vi plötsligt inför den ståtliga synen av tolv (!) hökugglor uppradade på en linbanevajer!

Samtliga satt i den karakteristiska, något framåtböjda ställningen och stjärtarna pendlade sakta fram och tillbaka på typiskt högugglemanér. En verklig parad! Det är vinter över Östergötland nu. Här kring byn är granskogarna vitpudrade och julkortsgranna.

Varje dag väntar jag på hökugglemötet. Har ni sett den hökliknande ugglan i östgötamarkerna eller kommer ni att få se den? Hör av er till Östergötlands läns ornitologiska förening eller till undertecknad!

GÖRAN BERGENGREN

Vårvinterljud

Vårvinterdagar. Varje lång gryning är ett steg mot uppvaknandet. Frostiga björkar. Blåfärgat dis över nattfrusen snö. Solen som ett eldklot i österdiset. Trevande talgoxsång. Skatornas skuggsång vid det nya enbuskboet. Gulsparvarna i de högsta topparna. Långt borta motorsågar och en avlägsen hund. Så spillkråkedrillarna. Böljande nere över sjön. Nötväckan bland aspens stora knoppar överröstar talgoxarna. Grönfinkdrillarna ur oxeln. Ljuset i det kalla diset. Glittrar i björkar som tappar sina frostdräkter i tunga droppar. Högst upp i ledningsstolpen sitter den större hackspetten. Hans trumvirvel är vårbud till byn.

Dagen ger oss solvärme vid söderväggarna, takdropp och krympande snöfält. I middagsvärmen kryper årets första bin på flustret. Stjärtmesarna kommer dansande i solspelet. I den stora lönnen hittar de en rännil med smältvatten i en barkspricka. Hela flocken smakar på vattnet i den laviga stammen innan de far vidare. I klarbärssnåren under den knirkande skatan dröjer de länge. Klänger och petar bland torra grenar och lavtussar.

Efter den dagen kommer den första verkliga pärlugglekvällen. Redan när västerhimlen ännu är ljus börjar skällandet. Långa ekande strofer far över skogarna. Bygden fylls av nattens sångare.

26/2 1976

Långt borta hörs det svaga locket av en sparvuggla. Till pärlugglans ackompanjemang rör sig den lilla ugglan mot byn. Efter en stund blir hon konfunderad och upprörd när jag svarar henne.

Hon kommer helt nära. Hennes skarpa vissling fyller skymningen. Pärlugglan långt bort är uttröttlig. Närmare gläfsar en räv. Vårvinterljud.

GÖRAN BERGENGREN

Spillran av en fågelstam

25/3 1976

Överallt solljus, bländande marssnö. Solen står som en stor röd tallrik i diset över österskogen. Det är kallt i dag, trots medio av mars, drygt minus tio. Men gryningen blir allt tidigare. Dagarna allt längre. Nu, i rimfroststrålande träd, sjunger gulsparrar och grönfinkar, domherrar och talgoxar. Långt bort i söder bubblar en ensam orre. De flesta orrar är ensamma nu. Deras ensamma stämmor har blivit ett avlägset bakgrundsljud till vårens övriga stämmor.

Bara för tjugo år sedan fanns orrarna i små flockar här och där i trakten. Tidigt i februari spelade de mellan glesa stammar på de ljusa sluttningarna och på mossstråken kring kanaler och sjöar. Nu är det en fåtalig skara kvar. Orrrens sista spillra. Fortfarande är skogshönsens tillbakagång ett mysterium. Många teorier om t ex försommarvädrets inverkan **på kycklingkullarna har lanse-**rats. Om detta är en huvudorsak kan säkerligen diskuteras.

Trots att orren och tjädern bara med nöd kan fortfara att existera med stammar i Sydsverige finns det allmän jakttid på båda arterna. Detta är den stora skandalen i sammanhanget! Här i Östergötland är tjädertupp och orrtupp tillåtna för jakt de första fjorton dagarna i september samt under tio dagar i januari. Med fog kan man ifrågasätta det lämpliga i detta. Att för nöjet att döda utnyttja spillran av en fågelstam. De senaste åren har man i viltvårds- och ekologikurser för jägare ständigt framhållit att en gyllene regel skall vara "att bara ta rântan på kapitalet"!! I denna skogshönsjakt tar man de sista droparna av kapitalet.

Gång på gång får man höra att "i år är det gott om skogsfågel", men alltid från jägare som själva på det sättet underhåller den

skenbara riktigheten i fortsatt jakttid. I Östergötland skjuts det minst 50 tjädertuppar och ungefär dubbelt så många orrar. Skulle vi inte behöva ha dessa kvar i våra skogar? Måste det bli en halvmil mellan varje skogshönstupp innan man vill avstå detta nöjesdödande.

Så går nu dagarna i alla fall mot vår. Mycket snart skall gulsparsällskapet skingras i bygden. Många skall säkert långt norrut. Helt nära står stararna på språng för att nå sina häckningsplatser. Sädesärlor och trastar är på väg. Så har de blivit en del av vårt liv — flyttfåglarna. Deras ankomst och avfärd ger oss riktmärken och längtan.

GÖRAN BERGENGREN

Trädlärkans visa 23/4 1976

Ur kärret stiger en enkelbeckasin. Slängande och tickande. Bland tuvorna under honom står ännu morgonens sista dimrester. Mark, vatten och luft är sammanvävda av vår och fukt. Nu har beckasinen fått höjd. Högt över skogen kastar han sig med vibrerande stjärtpennor. Under hans brummande spel är aprilmarkerna fyllda av röster. Taltrastar och rödhakar i granarna. Ringduvorna ekar och järnsparvarnas sirliga ramsor möts mellan topparna. Än en gång finns här dofterna av tinande barr, kärr och mossor.

Skogsharen som rasslar ut ur unggranarna invid stigen har ännu inte bytt dräkt. Som ett vitt nystan dansar han bort på den mjuka mossan. Några vita päls-tussar finns kvar där han legat. Långt bort mellan stammarna ekar spillkråkornas revirläte. Under en av de stora asparna nere mot kärrgläntan är marken täckt av kraftiga träflisor. Sju—åtta meter upp på den släta stammen finns det nyuthackade hålet. Ett mästerverk till bostad. Om en månad skall spillkråkeungarna trängas i hålet. Deras matskrik ska höras långväga. Också för framtida år kommer spillkråkans nytillverkade bostad att vara en värdefull tillgång. Knipan eller skogsduvan kommer kanske att häcka där, kanske kommer en ekorrkull att födas därinne, kanske kommer en mård att söka skydd där mot vinterstormen. I svepande bågflykt far spillkråkan längs skogsbrynet. Drillarna far genom den doftande skogen.

Så har det äntligen blivit en trädlärkevår kring byn. En av de första aprildagarna lyssnade jag andäktigt till det numera sällsynta "ly-ly-lu-tyli-tyli-tyli" från en trädlärka. I cirklar flög hon högt över gården. Då trodde jag hennes besök mest var en tillfällighet. Men så var det inte. Sedan dess har vi haft trädlärkesången ljudande så gott som hela dagarna. Mest högt upp mot den blå himlen i cirklar och i bågflykt, men ibland också från någon ledning, stolptopp eller t o m från granngårdens ladugårdstak.

Trädlärkans visa är inte någon utpräglad skönsång, men sällsyntheten ger den extra värde. Förr var trädlärkan vanlig på inägorna kring torp och skogsgårdar. Numera finns det bara en liten rest av stammen kvar. Man räknar med maximalt 3 000 par i Sverige. Orsakerna till trädlärkans tillbakagång är höljda i dunkel. Igenplantering av smååkrar, igenväxning av betesgläntor och skogsjordbrukets allmänna förändring har nämnts. Men ingen vet riktigt säkert. Östergötlands ornitologiska förening arbetar i år med att försöka kartlägga trädlärkestammen i landskapet. Kanske kan man den vägen spåra orsaker till artens tillbakagång. Den som hör sjungande trädlärkor nu i april eller i juni (då sjunger trädlärkan på natten), kan rapportera dessa till Lars Berggren, Ekebyvägen 16, 582 69 Linköping.

April. Altoppar som gulnar av svällande hängen. Vårens bin i gula sälgnippen. Sädesärlesången från uthustaken. Den första vitbrämde sorgmanteln. Stenskvättan — nyanländ på rösets topp. Kråkrop i häcknings-skogen. Grodleen i sjön. Skogs-

Blommande vårfryle

snäppornas kastande spelflykt. Humlorna i snödropparna. Stararnas svarta sällskap bland aspens hängen. Så dofterna av jord och vintrigt gräs. Och i år — högt uppe — trädlärkans hackande sång.

GÖRAN BERGENGREN